

Lingua e sexismo en dicionarios de galego

CARME HERMIDA GULÍAS

Instituto da Lingua Galega

Universidade de Santiago de Compostela

Dende a década dos 90 do século pasado, os traballos realizados por Eulàlia Lledó (1992, 1995 e 1996) para o ámbito catalán; o grupo NOMBRA (1998), para o hispánico; e Aurora Marco (1996, 2003 e 2006), para o galego, deixaron perfectamente asentado que os dicionarios existentes en calquera das linguas analizadas eran androcéntricos¹ e sexistas² e contiñan no seu interior un tratamento desigual para a muller que, nalgúns casos, chegaba a ser denigratorio.

O impacto social destas investigacións e o establecemento dunha corrente na sociedade que se inclina, ás veces con moita dificultade, á eliminación dos comportamentos anteditos, supuxeron que nos dicionarios redactados con posterioridade a estes estudos se intentase evitar o sexismo e o androcentrismo, aínda que non sempre con moito éxito.

1. Mínimos para evitar o sexismo e o androcentrismo

Segundo puideren concluír despois de percorrer con moita atención os traballos das estudosas que observan, analizan e critican os dicionarios dende unha perspectiva feminista, a eliminación de comportamentos discriminatorios para a muller nestes

¹ O termo androcentrismo empregámolo na extensión dada por Lledó (1992: 12) «es la consideración que lo que han hecho los hombres es lo que ha hecho la humanidad (o que todo lo que ha realizado el género humano lo han realizado sólo los hombres), es pensar que lo que es bueno para el hombre es bueno para la humanidad, es considerar que el hombre es el centro del mundo y el patrón para medir cualquier persona».

² Por sexismo entendemos «una actitud caracterizada por el menosprecio y desvalorización de lo que somos o hacemos las mujeres» (Lledó, 1992: 12).

manuais implica a intervención consciente do seu equipo de redacción en tres dos apartados que constitúen o artigo lexicográfico: a entrada, a definición e os exemplos, elementos que forman a parte fundamental da unidade de tratamento lexicográfico (Iriarte, 2001: 293).

1.1. A entrada

Nas entradas ou lemas a eliminación do androcentrismo debe comezar coa extensión do xénero dual a tódolos adxectivos e substantivos referidos a persoas que, pola súa forma, o admitan³.

Esta máxima coloca sobre a mesa varios problemas de carácter metodolóxico que hai que resolver antes de iniciar o traballo de redacción da obra.

Primeiro. Como comportarse verbo dos lemas que se refiren a cargos e profesións en que non hai presenza feminina, ou esta é moi escasa, e sobre os cales a sociedade aínda non está a utilizar tentativas de flexión xenérica. Ese sería o caso, por exemplo, dos substantivos e adxectivos relativos á profesión militar como *alférez*, *tenente*, *xeneral*, *soldado*. ¿Cal debe ser o comportamento do equipo redactor? ¿Adiantarse á sociedade e propoñer unha solución dual do tipo *alférez*, *brigadiera*, *tenenta*, *xenerala*, *soldada*?

A proposta de dualidade xenérica está no sistema lingüístico (que presenta solucións similares nas parellas *rapaz-rapaza*, *asistente-asistenta*, *español-española*, *avogado-avogada*) e sería axeitada dende unha perspectiva gramatical. Mais, antes de tomar esta decisión, convén ter presente que neste momento o mecanismo flexional aínda non forma parte da fala e os dicionarios –convén non esquecerlo– son, sobre todo e ante todo, a recompilación de usos propios da fala, de solucións lingüísticas efectivamente empregadas pola comunidade falante. Esa razón xustificaría convincentemente que nesas entradas non aparecese a flexión xenérica para os femininos.

Xa que logo, a ausencia da flexión xenérica en palabras que non a teñen na fala non debe ser automaticamente cualificada de androcentrismo ou sexismo. O que, sen dúbida, si tería esta consideración é presentar no apartado reservado á categoría gramatical estas formas só como substantivos masculinos. Efectivamente, unha muller que ingresa no exército aínda non é unha *soldada*, pero seguro que é *unha soldado* e

³ Está é a proposta de Lledó (2002), especialmente nas páxinas 47-57, e Marco (2003): 24-25.

non *un soldado*⁴, por iso esta entrada irá acompañada só da indicación de que é substantivo e, en consecuencia, de que os determinantes e modificadores que a acompañen poden ser femininos ou masculinos, segundo o seu referente real.

Segundo. Como tratar as entradas referidas ós cargos e profesións de clara adscripción feminina como *azafata, comadroa, costureira, matrona...* ¿Débese propoñer unha forma masculina do tipo *azafato, comadrón, parteiro, costureiro, matrono*? Estamos no mesmo caso anterior: no sistema é posible crear ese masculino, pero non está na fala. Ademais, non son designacións aplicadas a homes, pois cando estes comezan a desenvolver a actividade adoitan modificar a denominación: *auxiliares de cabina e modista/modisto*. De calquera xeito, tampouco aquí estaríamos ante a precisión urxente de marcar a dualidade xenérica. Do mesmo xeito que *atleta, anestesista e taxista* son nomes que se aplican a homes e mulleres, tamén se pode facer o mesmo con *azafata, comadroa, costureira, matrona...*; abonda con categorizalos só como substantivos sen ningunha adscripción de xénero.

Terceiro. Como recoller no dicionario os femininos propios da lingua popular —ás veces circunstanciais e cunha extensión semántica moi concreta—, pero non recoñecidos no modelo estándar e culto⁵.

A dualidade xenérica é unha conquista da sociedade. Lembremos que as damas medievais son tratadas en toda a nosa literatura trobadoresca de *señor*, unha solución que feminizamos totalmente en *señora*.

A tendencia da sociedade, consonte coa propia da lingua, a expresar de xeito redundante o xénero, cos determinantes e coa desinencia, fai que na fala se usen moitas máis formas femininas das que se recollen nos dicionarios e nas obras académicas de referencia: *oficiala, axudanta, cantanta, estudanta, parenta...*

Neste caso, o equipo de redacción do dicionario pode optar por obviar estes femininos e considerar só os indicados polas autoridades académicas ou por trasladar ó dicionario

⁴ Neste sentido é posible considerar esaxerado, como fai Marco (2007: 133), que as formas *brigadier, cacique, capataz, comandante, coronel, intendente, mariscal, maioral, mordomo, oficial, rexente, sarxento, tenente* aparezan no *Dicionario Xerais da lingua* (2006) só en masculino. É verdade que *brigadier, cacique* e *comandante* son presentadas só como *s.m.*, pero *capataz, maioral, oficial, rexente, sarxento* e *tenente* categorízanse como *s.* polo que poden ser masculinas ou femininas.

⁵ Este punto non é tratado en ningún dos estudos manexados.

estas posibilidades. No caso de optar por esta solución aínda caben dúas alternativas: dar este feminino como único posible (*axudante, -ta*)⁶ ou recoller esta formación de xeito que non se entre en confrontación coas indicacións académicas, facéndoo, por exemplo, nunha observación marxinal dentro do propio artigo lexicográfico. Na edición do 2000 do *Gran dicionario Xerais da lingua* é posible ver varias destas posibilidades:

cantanta *adx. e s.f.* Feminino popular de cantante.

CANTANTE *adx.* 1. Que canta. // *adx. e s.* 2. Persoa que ten por oficio interpretar cancións. 3. *fig.* Persoa pouco formal e pouco seria; trapalleiro.

parenta *s.f. fam.* Esposa.

PARENTE *s.* Persoa que pertence á mesma familia ca outra, ben por relación de consanguinidade ou de ben de afinidade. **OBS.** Popularmente tende a formarse un feminino *parenta*.

Cuarto. Unha cuestión que se criticou é o comportamento que seguen os dicionarios cos «falsos pares, aqueles substantivos e adxectivos definidos de distinta forma, segundo se apliquen a mulleres ou homes» (Marco, 2007: 134). Neste punto son tres os aspectos merecentes de comentario e reflexión: presentar entradas distintas para o masculino e o feminino, non definir igual cada xénero e recoller na forma feminina acepcións impostas polo usos sociais que non son favorables á muller⁷.

Tal e como están estruturados hoxe os dicionarios, alfabetizados pola forma masculina, non temos ningunha posibilidade nos duais de atopar unha entrada buscándoa en feminino. Dende que na escola se comeza a traballar con estes manuais dísenos que temos que buscar as palabras pola súa forma masculina e sinálasenos o procedemento básico da alternancia xenérica (*-o, -a*), mais ¿que acontece se temos un feminino cunha formación pouco común con respecto ó masculino? ¿Como buscamos *xudía* ou *baronesa*, por só citar dous exemplos?

⁶ Esta é a solución adoptada no *Dicionario de galego* (2008). Para a redacción deste traballo tomamos como punto de referencia básico este último dicionario, na súa versión para internet do dicionario en papel publicado pola editorial Ir Indo catro anos antes, o *Dicionario Xerais da lingua* (2006) e o *Gran dicionario Xerais da lingua* (2009), que nalgúns momentos contrastaremos coa súa primeira edición do ano 2000.

⁷ Marco (2007: 134) critica que *fulana*, ademais, sexa descrita como ‘lurpia, puta, muller que se dedica á prostitución’ e que a voz *almiranta* non sexa definida igual ca *almirante*. Neste último caso tamén mostra a súa estrañeza porque apareza separada de *almirante*.

Aínda máis, hai substantivos duais que teñen no feminino acepcións específicas, ¿como se colocan? ¿É admisible ideoloxicamente que unha palabra que só ten ese significado cando é feminina haxa que buscala nun artigo en masculino? Para min non, aínda que ese masculino teña á beira a variación xenérica feminina.

FULANO -A [fu'lanɔ -a] s. **1.** Tratamento vago e indeterminado atribuído a aquel cuxo nome se descoñece ou non se quere nomear; individuo. **2.** Persoa indeterminada ou imaxinaria. // s.f. **3. fig.** Lurpia, puta, muller que se dedica á prostitución. **Fulano de t. loc.s.**, designación dunha persoa, en lugar do seu nome propio [en particular cando este se descoñece ou non interesa especificalo]. **ETIM** ár. *fulan* 'alguén'.

Ante o exemplo anterior, tomado do *Gran diccionario Xerais da lingua* (2009), a miña proposta é presentar unha entrada independente para a forma feminina, mesmo asumindo o risco de que entre os dous lemas haxa mínimas diferenzas e de que as acepcións propiamente de mulleres revelen unha historia escura e unha consideración social negativa:

FULANA [fu'lanã] s.f. **1.** Tratamento vago e indeterminado atribuído a unha muller cuxo nome se descoñece ou non se quere nomear. **2.** Muller indeterminada ou imaxinaria. **3. fig.** Lurpia, puta, muller que se dedica á prostitución. **Fulana de t. loc.s.**, designación dunha muller, en lugar do seu nome propio [en particular cando este se descoñece ou non interesa especificalo]. **ETIM** ár. *fulan* 'alguén'.

FULANO -A [fu'lanɔ -a] s. **1.** Tratamento vago e indeterminado atribuído a aquel cuxo nome se descoñece ou non se quere nomear; individuo. **2.** Persoa indeterminada ou imaxinaria. **Fulano de t. loc.s.**, designación dunha persoa, en lugar do seu nome propio [en particular cando este se descoñece ou non interesa especificalo]. **ETIM** ár. *fulan* 'alguén'.

Mentres as entradas femininas non teñan presenza propia á marxe do masculino, proponho que a entrada en feminino consiga a súa individualidade en dúas circunstancias: cando os mecanismos de alternancia xenérica non sexan os máis comúns (*actriz, duquesa, alcaldesa, xudía* etc.) e/ou cando a forma feminina teña algún significado específico. Esta última razón é a que xustifica unha entrada independente para *boneca* ou para *bruxa*.

Esta norma de comportamento garántenos que os substantivos con variación xenérica se acharán con maior facilidade e que os conceptos femininos non se situarán baixo o masculino. Agora ben, para non acentuar o sexismo e o androcentrismo as definicións dos dous termos deben ser paralelas nos significados comúns. Por esta razón nos exemplos presentados máis abaixo son correctas as dúas primeiras parellas de entra-

das, pero non a terceira nin a cuarta, que resulta especialmente aldraxante por non darlle entidade á forma feminina e remitir ó masculino:

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

1.

ACTOR -ORA [ak'tor -ora] s. **1.** Persoa xurídica que outorga un documento. **2.** Persoa que inicia un proceso xudicial. // s.m. **3.** Persoa que interpreta un papel nunha serie televisiva, no cinema ou nunha obra de teatro. **4. fig.** Persoa que actúa simuladamente con intención de enganar. **OBS.** Nas acepcións 1 e 2 o feminino é *actora*; na 3 e 4, *actriz*. **ETIM** lat. *actore(m)* 'axente'.

ACTRIZ [ak'triθ] s.f. **1.** Muller que representa un papel nunha serie televisiva, no cinema ou no teatro. **2. fig.** Muller que actúa simuladamente con intención de enganar. **ETIM** lat. *actrice(m)* 'a que presenta demanda'.

2.

COLEXIAL [kole'ʃjal] *adx.* **1.** Relativo ou pertencente a un colexio. // s.m. **2.** Alumno dun colexio. **3.** Home que ten praza ou bolsa de estudos nun colexio. **ETIM** lat. *collegiale(m)*, id.

COLEXIALA [kole'ʃjalə] s.f. **1.** Alumna dun colexio. **2.** Muller que ten praza ou bolsa de estudos nun colexio. **ETIM** de *colexial*.

3.

ASISTENTA [asis'tenta] [asis'tenta] s.f. Criada segrar que serve en conventos de relixiosas. **ETIM** de *asistente*.

ASISTENTE -A [asis'tente -a] [asis'tente -a] *adx.* **1.** Que asiste, que está presente // *adx.* e s. **2.** Persoa que asiste ou axuda; auxiliar, axudante. // s. **3.** Home ou muller que axuda nos labores domésticos dunha casa. // s.m. **4.** Soldado que serve de criado a un superior. **A. social** *loc.s.*, profesional cualificado que traballa na busca de solucións para diversos problemas sociais da comunidade. **ETIM** lat. *assistente(m)*, part. de *assistere* 'estar ó lado de'.

Diccionario de galego (2008)

heroe

1 s MIT Ser semidivino ao que se lle atribúen xestas prodixiosas a favor do grupo que o recoñece como tal.

2 s Persoa que se distingue pola súa coraxe, valor e fortaleza no sufrimento nunha situación determinada.

3 s Personaxe principal dunha obra literaria ou cinematográfica.

¹heroína

s f ⇒ *heroe*.

1.2. A definición

O comportamento básico do equipo redactor dun dicionario que queira fuxir do sexismo e do androcentrismo pasa por asumir, en primeiro lugar, a máxima de que hai que eliminar das definicións calquera asomo de redacción discriminatoria para a muller. O outro aspecto que cómpre tratar é a eliminación do xenérico masculino das definicións pois, como ben indica Marco (2007: 131), este feito trae consigo «a invisibilidade do feminino».

Eulàlia Lledó (1992: 28) afirma que:

uno de los fenómenos más graves de discriminación lingüística radica en un aspecto gramatical que articula tanto el castellano como otras muchas lenguas y que consiste en el uso del género masculino como neutro. Es decir, utilizándolo como si abarcara masculino y femenino. Esta regla, que como el resto de las reglas gramaticales que se han dictado, no es de orden natural, eterna e inmutable, sino un claro reflejo de la visión androcéntrica del mundo y de la lengua; normalmente se transmite en los textos escolares y se trata en clase de lengua sin ninguna reflexión ni comentario, dando así carta de naturaleza a uno de los ejes vertebradores del androcentrismo más claros, constantes y habituales en la lengua: el que refuerza la presencia del género/sexo masculino y causa la desaparición del género/sexo femenino.

A pesar do tempo pasado dende que se escribiron estas palabras, as obras de referencia na descrición gramatical do galego limítanse a describir este feito sen ningunha consideración máis ó respecto⁸.

Dende a miña óptica, a consideración do xénero masculino como xenérico esixe unhas reflexións que se poden resumir nos seguintes puntos:

⁸ Freixeiro (2001: 83): «do punto de vista semántico, o masculino é unha forma xeral, non marcada, e o feminino indica unha especialización». Álvarez / Xove (2002: 394): «O termo fem. da oposición, o intensivo ou marcado, significa constantemente 'sexo feminino'; o termo masc., o extensivo, significa o 'sexo masculino' oposto, ou a indiferencia á oposición, na realidade 'sexo masculino e / sexo feminino». Nesta obra especificase, ademais, que «hai casos en que xa é de norma usa-lo masc. e o fem. en plural para referirse a individuos dos dous sexos, como os discursos que van encabezados con «Señoras e señores», «Miñas donas, meus señores», na actualidade está é unha tendencia social en expansión, que deixa de emprega-lo membro extensivo en contextos referidos a persoas dos dous sexos» (Álvarez / Xove, 2002: 395).

- a) Nada hai na lingua que indique que o uso extensivo ou non marcado –entendido como englobador da referencia ó masculino e ó feminino– só poida ser desenvolvido polo masculino. De feito, hai exemplos en que o extensivo é feminino: *besta, ovella, vaca, cabra, galiña*⁹...
- b) Os casos en que o extensivo ou non marcado é feminino demostranos que este uso é produto dunha concepción cultural en que o nome global para os dous sexos é o que representa a especie que se considera máis útil e produtiva.
- c) Consecuente e paralelamente, a concesión do uso extensivo ou do carácter non marcado ó masculino nos nomes referentes ós seres humanos procede dunha consideración social en que a muller é tida por menos útil e produtiva có home.

Xa que logo, para eliminar sexismo e androcentrismo dun dicionario é preciso eliminar o uso do xénero masculino como extensivo, non marcado ou xenérico; é dicir, para abranguer un colectivo en que existen homes e mulleres, nenos e nenas empregáranse os dous xéneros, ou palabras que comprenden os dous xéneros (*persoa, ser, xente...*) ou nomes colectivos (*veciñanza, cidadanía, alumnado*).

Nas entradas aplicadas a persoas pode darse a circunstancia de atopar unha acepción que supón unha visión negativa da muller ou que provén dunha discriminación social histórica. Coido que, ante este feito, o equipo redactor, e tamén calquera persoa que use o manual, debe ter presente que o dicionario é unha manifestación da fala, do uso efectivo que se fai da lingua. Sendo así, a única alternativa posible que ten o equipo redactor da obra ante as acepcións negativas para a muller é recoller estes usos e significados. Mais si é posible que a redacción do texto en que se explican estes significados se faga de xeito que non se traslade á definición o sexismo social que permitiu a aparición destes significados.

Entre as dúas definicións propostas nos dicionarios analizados para a palabra *cabalón* eu opto pola segunda, porque ademais de recoller fielmente o uso da fala, explica a súa xénese.

Diccionario de galego (2008):

cabalón

2 s m Muller con aspecto e modais de home.

⁹ Este feito é mencionado sen ningún outro tipo de comentario por Álvarez / Xove (2002: 395)

Gran diccionario Xerais da Lingua (2009)

CABALÓN [kaβa'loŋ] *s.m.* **1.** Cabalo grande. **2.** *fig.* Persoa corpulenta, ruda e de modais pouco refinados. **3.** [Despectivamente] muller con modos considerados socialmente propios de home; machorro, marimacho. **ETIM** de *cabalo*.

1.3. Os exemplos

Nos exemplos, enunciados que o equipo redactor do diccionario constrúe para clarificar as distintas acepcións dunha entrada, hai que evitar, como primeira norma, a construción de sintagmas que sexan sexistas ou supoñan unha discriminación para a muller. Ademais, débese buscar a igualdade numérica na presenza de mulleres e homes como elementos protagonistas deses enunciados e coidar que os dous sexos se presenten en circunstancias de vida e de actuación semellantes.

Eulàlia Lledó (1992: 15 e ss.), despois de examinar as primeiras 50 páxinas do diccionario Fabra de catalán, comprobaba que «las mujeres constamos en 25 ejemplos, los hombres están representados en 258 ejemplos. Es decir, hay un 8,9 de ejemplos con mujeres por un 91,1 de ejemplos con hombres. La proporción es aleccionadora». Na cala que esta estudiosa fixo no diccionario da Real Academia Española e no María Moliner atopou datos semellantes.

Para comprobar que acontece cos exemplos nos dicionarios actuais da lingua galega examinei a letra *B*, que ocupa 50 páxinas, do *Diccionario Xerais da lingua* (2006). Resumidamente, o resultado desa análise é a seguinte:

- a) A maior parte dos exemplos incluídos nesta letra corresponden a enunciados en que non se mencionan seres humanos.
- b) Nos exemplos en que aparecen persoas estas están caracterizadas maioritariamente co xénero masculino. A proporción é de un exemplo en feminino por cada dez en masculino¹⁰, o que equivale a que os homes ocupan o 90,90% dos exemplos, fronte ó 9,09% que lle corresponde ás mulleres.

¹⁰ Para esta análise tivéronse en conta só os exemplos en que a persoa é nomeada expresamente e non por medios pronominais, como acontece por exemplo en *bateu nel tanto que case o mata, botárono da casa, pasei un bochorno espantoso cando os vin alí, ía vestido de branco* etc. Tampouco se contabilizaron as unidades léxicas complexas como *banco de carpinteiro* ou *bata de médico*.

Mesmo se nos colocamos na perspectiva de que os enunciados en que a referencia á persoa se fai en masculino plural abranguen tamén as mulleres, a proporción segue a ser escandalosa: por cada seis exemplos e medio que nomean un home, hai un cunha muller. Nese caso teñen protagonista feminina o 13,64% dos enunciados, fronte ó 86,36% que están protagonizados por homes.

A braceira do capitán do equipo
A ese cantante danlle moito bombo
A morte do pai abriu unha brecha na familia
Alí Xosé bota que el fora mariscar
Baballa cada vez que escoita o seu fillo
Bateron todo o monte en busca do neno perdido
Berrou co veciño por culpa da auga
Boicotearon o discurso do reitor
Cando te poñas bo, xa traballarás
É un baboso e non di máis ca parvadas
É un xefe moi brando
Este neno é de moi mala boca
Foi bater co seu pai á saída do teatro despois de tanto tempo sen velo
Houbo un boicot ó discurso do deputado
Moi barateiro es ti
Non sexas basto e come coa boca pechada
O alcalde publicou un novo bando
O comprador beireaba o becerro
O condutor non me deu billete
O dono da casa pronunciou un brindé
O neno aínda non botou os dentes
O pai deulle a bendición ó seu fillo menor
O patriarca bendiciu o fillo maior
Organizaron unha batida para buscar o neno desaparecido
Pedíronlle un bis ó guitarrista
Pintor bohemio
Seu pai berroulle por chegar tarde
Un alumno brillante
Un bravo compañeiro
Un xuíz benigno
Arrimouse ó neno e baballouno todo
Bicou o neno con alegría

É un bailanacriba
 Era dono dunha boa biblioteca
 Guerrilleiros mal armados bateron o inimigo
 Non se lle pode dar tanto bado ó rapaz
 Tardaron en bautizar o neno
 Un profesor brando

- c) Os exemplos en que aparecen mulleres son tan poucos que non é posible facer unha confrontación entre a visión que se dá delas e a que se fornece dos homes.
- d) Nos escasos exemplos protagonizados por mulleres non detectamos, a maiores da súa presenza ínfima, ningún comportamento claramente sexista.

A basílica de Fátima
 Berrou pola filla para xantar
 É unha boa muller
 Os cativos xa bautizaron a nova mestra
 Subscribiuse ó boletín das mulleres sindicalistas
 Unha boa vendedora

En conclusión, se a medida da visibilidade e da importancia dos seres humanos é a porcentaxe que estes conseguen nos exemplos empregados nos dicionarios, as mulleres seguimos vestidas coa capa da invisibilidade e relegadas a un segundo plano no relativo á nosa prevalencia social.

2. Trazas de sexismo en dicionarios galegos

Unha vez presentados os mínimos para evitar o sexismo e o androcentrismo nun dicionario pasaremos a comprobar como se cumpren as directrices relativas ás entradas e ás definicións en tres dicionarios actuais de uso: o *Dicionario Xerais da lingua galega* na súa edición do 2006, o *Dicionario de galego* (2008), versión para internet do dicionario en papel da editorial Ir Indo; e o *Gran dicionario Xerais da lingua*, na súa edición do 2009.

A letra que miramos con máis detemento foi o *B*, pero tamén fixemos un percorrido moito máis superficial e concreto por outras letras.

2.1. A presenza da forma feminina nos substantivos duais

En xeral, é posible comprobar que os dicionarios toman como norma a indicación do feminino naqueles substantivos que así o admiten. Hai, con todo, algunhas palabras, as menos, que poderían levar alternancia e non a presentan¹¹.

Diccionario de galego (2008):

banderilleiro

m Membro dunha cuadrilla taurina encargado de cravar banderillas;

bagaceiro

m Persoa que se encarga de sacar o bagazo do lagar e carrexalo dun lugar a outro.

becerreiro

Persoa que compra e vende becerros.

besteiro

1 *m* Soldado armado cunha bésta.

2 *m* Persoa que se dedicaba a fabricar béstas ou a vendelas.

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

BARREIRO [bareˈlejɾo] *s.m.* **1.** Cesto que se emprega na vendima para transportar as uvas; carreteiro, coleiro¹. **2.** [Na vendima] home que transporta as uvas. **ETIM** de *barrela*.

Persoalmente, como xa sinalei, considero que non incluír tódolos duais que a lingua permite, senón só aqueles que estean referendados polo uso, non está a manifestar unha actitude androcéntrica do equipo redactor do dicionario. Cousa moi distinta é que eses substantivos se presenten como masculinos, cando tamén poden ser propios de mulleres, que si é unha manifestación de sexismo:

Diccionario de galego (2008):

brigadier

1 *m* **BÉL** Xeneral de brigada en moitos exércitos.

bebé

1 *m* Neno menor de dous anos.

¹¹ Nalgúns casos mesmo parece que a extensión da alternancia xenérica se fixo de xeito automático sen valorar o significado das palabras. No *Diccionario de galego* (2008) presentan a alternancia xenérica *botelleiro -ra*, que é un moble; e *cullereiro -ra*, definido como 'moble para as culleres' e como un tipo de paxaro.

Gran dicionario Xerais da lingua (2009)

BACHAREL [baʃaˈrɛl] *s.m.* **1.** [No sistema de estudos da Idade Media e Moderna] persoa que recibía o primeiro grao dos estudos universitarios. **2.** Persoa que acadou o título de bacharelato por rematar os estudos secundarios. **ETIM** fr. ant. *bachelor* ‘mozo que aspira a ser cabaleiro’.

CACIQUE [kaˈθike] *s.m.* **1.** [Nalgunhas tribos indias de América Central e do Sur] xefe. **2.** Persoa que exerce unha autoridade abusiva sobre unha colectividade valéndose do seu poder económico ou da súa posición social. **ETIM** taíno *cacique*, id.

COMANDANTE [komanˈdante] *s.m.* **1.** Xefe militar superior na escala ó capitán e inferior ó tenente coronel. **2.** Militar que exerce o mando nun posto ou praza. **3.** Oficial que comanda [especialmente no exército e na armada]. **4.** Piloto que ten ó seu mando unha aeronave.

A xeneralización da alternancia xenérica nos nomes con referencias persoais non sempre aparece ben resolta nos dicionarios analizados, como se pode comprobar nas voces *cabaleiro*, *cabrón* e *colexial*.

Verbo da entrada *cabaleiro*, cómpre sinalar que no *VOLGa* existen dúas entradas diferentes, *cabaleiro*¹ m. e *cabaleiro*²-a adx. O *Diccionario de galego* (2008) e o *Gran dicionario Xerais da lingua* (2009) recollen tamén dúas entradas pero, dende a miña óptica, adscribindolles mal os significados, porque hai femininos que non son posible nos casos que se indica.

Diccionario de galego (2008):

¹cabaleiro

1 *s m* Home que vai a cabalo.

2 *s m* Home que se comporta con educación e cortesía.

3 *s m* Termo de cortesía que equivale a señor.

4 HIST

1 *s m* Membro dun grupo social que se caracterizaba pola participación en combates a cabalo.

2 *s m* Membro dunha orde militar.

3 *s m* Membro dunha orde civil.

5 *s m* **PAT** Dor dos músculos do pescozo que impide xirar a cabeza.

²cabaleiro -ra

1 *adx* Que é educado e cortés no seu comportamento.

2 *adx* Que é nobre e distinguido na súa forma de ser.

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

CABALEIRO¹ [kaβa'lejɾo] *s.m.* Dor dos músculos do pescozo que obriga a telo torto e impide xirar a cabeza; cabalo. **ETIM** de *cabalo*.

CABALEIRO² -A [kaβa'lejɾo -a] *adx.* **1.** Que cabalga, anda ou pasea a cabalo. **2.** Propio dunha persoa distinguida e de boa educación; cabaleiroso. // *s.m.* **3.** Persoa que vai a cabalo. **4.** Combatente a cabalo. **5.** Individuo da clase social á que pertencían os combatentes a cabalo. **6.** Membro dunha orde de cabalaría. **7.** Persoa distinguida e de boa educación. **8.** Tratamento de cortesía; señor (*donas e cabaleiros*). **9.** Persoa pertencente á nobreza; aristócrata. **10.** Home fiel á súa palabra. **C. andante** *loc.s.*, [na baixa Idade Media] fidalgo ou nobre que anda polo mundo en busca de ocasións de lucir o seu valor e a súa destreza coas armas. **De cabaleiros** *loc.adx.*, baseado no honor sen necesidade dun compromiso escrito. **Entre cabaleiros** *loc.adv.*, entre persoas serias e de palabra. **ETIM** lat. tard. *caballariu(m)* 'palafreireiro'.

A correcta distribución dos significados das dúas entradas é a seguinte:

CABALEIRO¹ [kaβa'lejɾo -a] *s.m.* **1.** Home que vai a cabalo. **2.** Combatente a cabalo. **3.** Individuo da clase social á que pertencían os combatentes a cabalo. **4.** Membro dunha orde de cabalaría. **5.** Home distinguido e de boa educación. **6.** Tratamento de cortesía; señor (*donas e cabaleiros*). **7.** Home pertencente á nobreza; aristócrata. **8.** Home fiel á súa palabra. **9.** Dor dos músculos do pescozo que obriga a telo torto e impide xirar a cabeza; cabalo. **C. andante** *loc.s.*, [na baixa Idade Media] fidalgo ou nobre que anda polo mundo en busca de ocasións de lucir o seu valor e a súa destreza coas armas. **De cabaleiros** *loc.adx.*, baseado no honor sen necesidade dun compromiso escrito. **Entre cabaleiros** *loc.adv.*, entre persoas serias e de palabra.

CABALEIRO² -A [kaβa'lejɾo -a] *adx.* **1.** Que cabalga, anda ou pasea a cabalo. **2.** Propio dunha persoa distinguida e de boa educación; cabaleiroso.

No lema *cabrón* tampouco se resolven axeitadamente os problemas derivados dunha correcta adscripción dos significados coa categoría correspondente¹²:

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

CABRÓN [ka'βɾoŋ] *s.m.* **1.** Macho da cabra apto para a procreación; bode, castrón, chibo. // *adx.* e *s.* **2.** *fig.* e *fam.* Home que consente o adulterio do outro cónxuxe; castrón. // *s.* **3.** Persoa maliciosa ou malintencionada. **Facer de c. [algo]** *loc.v.*, facelo con malicia. **ETIM** lat. hisp. **caprone(m)*, id.

¹² No *VOLGA* só presenta a forma masculina.

Diccionario de galego (2008):

cabrón -na

- 1 s m Macho da cabra.
- 2 s Persoa que obra con mala intención. Tm adx.
- 3 s m Home que consente o adulterio. Tm adx.

A fórmula de presentación que nos parece correcta e respectuosa cos usos que existen na fala é a seguinte¹³:

CABRÓN¹ s.m. 1. Macho da cabra apto para a procreación; bode, castrón, chibo. // adx. e s.m.
2. fig. e fam. Home que consente o adulterio do outro cónxuxe; castrón.

CABRÓN² -NA s. Persoa maliciosa ou malintencionada. **Facer de c. [algo]** loc.v., facelo con malicia.

Verbo da entrada *colexial*, que o *VOLGa* presenta con alternancia xenérica e coas categorías de adxectivo e substantivo, non resulta correcto cualificar a forma con alternancia como adxectivo porque nesta categoría é invariable. A variabilidade xenérica só se manifesta cando funciona como substantivo. Non é correcto pois a entrada presentada no *Diccionario de galego* (2008):

colexial -la

- 1 adx Relativo ou pertencente ao colexio.
- 2 s Persoa que estuda nun colexio.

Neste caso o pertinente é presentar dúas entradas, cada unha delas correspondente a unha categoría ou optar, como o fai o *Gran diccionario Xerais da lingua* (2009), por separar a forma masculina por un lado e a feminina polo outro:

COLEXIAL [kole'ʃjal] adx. 1. Relativo ou pertencente a un colexio. // s.m. 2. Alumno dun colexio. 3. Home que ten praza ou bolsa de estudos nun colexio. ETIM lat. *collegiale(m)*, id.

COLEXIALA [kole'ʃjalə] s.f. 1. Alumna dun colexio. 2. Muller que ten praza ou bolsa de estudos nun colexio. ETIM de *colexial*.

¹³ Son consciente de que os superíndices se adoitan empregar só para presentar palabras homónimas, pero neste caso estarían xustificadas pola necesidade clarificar debidamente as definicións.

Ou

COLEXIAL¹ *adx.* Relativo ou pertencente a un colexio.

COLEXIAL² *-A s.* **1.** Persoa que é alumna dun colexio. **2.** Persoa que ten praza ou bolsa de estudos nun colexio.

2.2. A presenza de redaccións sexistas no corpo das definicións

Na letra que miramos polo miúdo non achamos ningunha definición claramente sexista, aínda que hai algunhas que poderían ser sospeitosas de conteren esa actitude polo que sería de interese –e moi doado– corrixilas:

Diccionario de galego (2008):

boa

2 f INDUM Abrigo en forma de serpe que as mulleres levan arredor do pescozo.

boaventura

1 f Boa sorte, en xeral acompañada de felicidade.

2 f Adiviñación supersticiosa da sorte ou do futuro das persoas, que fan as xitanas lendo as raias das mans.

Os avances que se produciron cos anos na redacción do artigo lexicográfico vense perfectamente comparando as definicións actuais de *cazoleiro* e *cullereiro* coas que recollían nas súas páxinas os dicionarios de Eladio Rodríguez e Franco Grande¹⁴:

Diccionario enciclopédico gallego-castellano de Eladio Rodríguez (1961):

CAZOLEIRO *adj.* y *s.m.* Cazuelero, cominero, el hombre que tiene la costumbre o el vicio de ir a la cocina a destapar las CAZOLAS, pucheros y POTAS para ver o probar lo que se guisa. Dícese también del que se entremete en menudencias caseras impropias de su sexo...

CULLEREIRO *s.m.* El hombre que se ocupa en los menesteres femeninos de la cocina...

¹⁴ Citados a partir do *Diccionario de dicionarios* de Antón Santamarina (2003)

Diccionario galego-castelán de J. L. Franco Grande (1972):

cazoleiro *adj.* y *s.m.* Cazuelero, cominero. Dícese también del que se entremete en menudencias caseras impropias de su sexo...

cullereiro *s.m.* El hombre que se ocupa en los menesteres femeninos de la cocina...

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

CAZOLEIRO -A [kaθɔˈlejɾɔ -a] *adx.* e *s.* **1.** Oleiro que fabrica cazolas de barro. **2.** Persoa que adoita andar pola cociña mirando e catando o contido das cazolas. **3.** *fig.* Home que se mete en asuntos domésticos considerados tradicionalmente propios de mulleres; cazolas. **ETIM** de *cazola*.

CULLEREIRO [kuɫeˈrejɾɔ] *s.m.* **1.** Recipiente para colocar as culleres. **2.** Ave zancuda ciconiforme (*Platalea leucorodia*), co corpo branco e co peteiro longo, ancho e rematado en forma de culler [que vive en zonas pantanosas con canavais]. // *adx.* e *s. m.* **3.** Home amigo dos labores domésticos [especialmente da cociña]. **ETIM** de *culler*.

2.3. A presenza do xenérico feminino nas definicións

Unha simple ollada ós dicionarios actuais permítenos concluír que neste punto é onde máis se avanzou na corrección do sexismo e do androcentrismo, pois onde antes aparecía a palabra *home* hoxe temos *persoa* ou *ser humano*:

Diccionario Xerais da lingua (2006)

baba (lat. vg. **baba(m)*, onom.) *s.f.* **1.** Líquido viscoso que flúe espontaneamente da boca das persoas e dalgúns animais; baballa.

baballón -ona (de *baballar*) *adx.* e *s.* **1.** Dise da persoa que adoita falar en exceso e con pouco ou ningún contido; badueiro, baralleiro, baralocas, bardallas, bardalleiro, gralleiro.

babaloso -a (de *baballar*) *adx.* **2.** *fig.* Dise da persoa que ten inclinación a falar con pouco comedimento e discreción; baboso.

babeco -a (creación expresiva) *adx.* e *s.* Persoa que nos seus actos e palabras demostra pouca lucidez e menos discreción; babilo, boubexo, boubó, necio, paneco, parvo.

bacallaeiro -a (de *bacallao*) *adx.* **2.** Dise da persoa á que lle gusta moito o bacallao. // *s.* **3.** Persoa que comercia co bacallao.

bacallao (prob. do fr. *cabillaud*, id.) *s.m.* **3.** *fig.* Persoa dunha delgadeza extrema.

badanas (de *badana*) s. **1.** Individuo simple, de pouca personalidade e con criterio cambiante. **2.** Persoa que descoida o seu aseo e vestido; baldreo, baldrogas, bandallo, bandalleiro, fargallón, pastrán, zalapastrán, zampallán, zampallón. **3.** Persoa pouco amiga do traballo; folgazán, gandulo, lacazán, nugallán, preguiceiro, vago.

Diccionario de galego (2008):

bailanacriba

Persoa inconstante e que non é seria no que fai ou no que di.

barqueiro -ra

Persoa que conduce ou goberna unha barca pequena de transporte.

bilocación

f Presenza simultánea dunha persoa en máis dun lugar.

bovarismo

m **PSIC** Estado de insatisfacción no campo afectivo e social debido ao desequilibrio entre as aspiracións dunha persoa e as súas condicións sociais, ambientais, psicolóxicas e intelectuais.

brear

v t Dar golpes unha persoa a outra.

burremia

f Acción propia dunha persoa que carece de intelixencia.

Malia esta afirmación, cómpre deixar constancia de que aínda hai casos moi rechamantes en que a palabra *home* se emprega para referirse ó conxunto dos seres humanos, homes e mulleres.

Diccionario de galego (2008):

babuvismo

m **HIST/POLÍT** Doutrina de François Noël Babeuf que proclamaba a igualdade política, social e económica de todos os homes, sintetizado no *Manifesto dos Iguais* (s XVIII).

babuña

1 f Cuspe que expele o home e outros mamíferos pola boca.

Diccionario Xerais da lingua (2006):

besta [e] (lat. *bestia(m)*, id.) s.f. **3.** Mamífero solípede femia (*Equus caballus*) de crina e rabo longos, que se domestica facilmente e resulta moi útil para o home; egua.

bestial (lat. *bestiale(m)*, id.) *adx.* **1.** Propio dunha besta e non do home; brutal (*instinto bestial*).

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

BRAZA [ˈbraθ̺a] *s.f.* **1.** Medida de lonxitude equivalente a 1,6718 metros, usada hoxe principalmente para medir as profundidades mariñas [equivale á extensión dos dous brazos dun home abertos en cruz]. **2.** Estilo de natación no que todo o corpo queda baixo a auga a non ser a cabeza, e o nadador avanza boca abaixo dando brazadas e movendo as pernas. **ETIM** lat. *brachia*, pl. de *brachium* 'brazo', por ir a medida de punta a punta dos dous brazos estendidos.

Estes usos permítenos afirmar que os equipos redactores dos dicionarios traballaron arreo este aspecto realizando correccións constantes. Isto pódese observar nos distintos dicionarios de Edicións Xerais

Gran diccionario Xerais da lingua (2000)

BARRIGA *s.f.* **1.** Cavidade do tronco do home e dos animais onde están as tripas; bandullo, ventre.

Diccionario Xerais da lingua (2006)

barriga (de *barrica*) *s.f.* **1.** Cavidade do tronco das persoas e dos animais onde están as tripas; bandullo, ventre.

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

BARRIGA [baˈriʝa] *s.f.* **1.** Cavidade do tronco das persoas e dos animais onde están as tripas.

Gran diccionario Xerais da lingua (2000)

BACTEROIDE *adx.* **1.** Dise do que se asemella a unha bacteria; bacteriforme, bacterioide. // *s.m.* **2.** Nome que reciben as bacterias que viven nos nódulos das raíces das papilionáceas. **3.** Xénero de bacterias da familia das bacterioideáceas que forman parte da flora intestinal do home e dos mamíferos.

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

BACTEROIDE [bakteˈrɔjðe] *adx.* **1.** En forma de bacteria ou semellante a ela; bacteriforme, bacterioide. // *s.m.* **2.** Bacteria que vive nos nódulos das raíces das papilionáceas. **3.** Bacteria que forma parte da flora intestinal das persoas e dos mamíferos. **ETIM** de *bacter(i)*- + *oide*.

Gran dicionario Xerais da lingua (2000)

bico *s.m.* **8.** Punto e remate da mandíbula inferior do home e doutros animais; queixelo. **9.** *p.ext.* Parte da cara do home e doutros animais composta polo queixelo, pola boca e mais polo nariz; fociño.

Dicionario Xerais da lingua (2006)

bico (prob. célt. *beccus*, id.) *s.m.* **8.** Punto e remate da mandíbula inferior do home e doutros animais; queixelo. **9.** *p.ext.* Parte da cara do home e doutros animais composta polo queixelo, pola boca e mais polo nariz; fociño.

Gran dicionario Xerais da lingua (2009)

bico [ˈbiko] *s.m.* **8.** Punto e remate da mandíbula inferior das persoas e doutros animais. **9.** *p.ext.* Parte da cara das persoas e dalgúns animais composta polo queixelo, pola boca e mais polo nariz.

Gran dicionario Xerais da lingua (2000)

BIOÉTICA *s.f.* Conxunto de principios encamiñados a promove-lo ben común mediante o estudo da natureza biolóxica do home e da súa relación co resto da biosfera.

Gran dicionario Xerais da lingua (2009)

BIOÉTICA [bioeˈtika] *s.f.* Conxunto de principios encamiñados a promover o ben común mediante o estudo da natureza biolóxica do ser humano e da súa relación co resto da biosfera.
ETIM de *bio*¹- + *ética*.

A toma de conciencia de que a palabra *home* xa non é aceptada unanimemente como xenérica dá lugar nalgúns dicionarios a unha exclusión automática que non vai acompañada da modificación xenérica que necesitan outros elementos lingüísticos que concorren coa palabra:

Dicionario de galego (2008):

benvida

f Recibimento de bo grao que se lle fai a unha persoa para acollelo cando chega a algún lugar.

Unha nova consecuencia non desexada desta aposta polo uso de substantivos marcados dáse nalgúns definicións en que un substantivo masculino é definido como ‘persoa que...’:

Gran dicionario Xerais da lingua (2009)

ACTOR -ORA [ak'tor -ora] s. **1.** Persoa xurídica que outorga un documento. **2.** Persoa que inicia un proceso xudicial. // s.m. **3.** Persoa que interpreta un papel nunha serie televisiva, no cinema ou nunha obra de teatro. **4. fig.** Persoa que actúa simuladamente con intención de enganar. **OBS.** Nas acepcións 1 e 2 o feminino é *actora*; na 3 e 4, *actriz*. ETIM lat. *actore(m)* 'axente'.

A eliminación da palabra *home* para designar o conxunto dos seres humanos non é, como se pode imaxinar, intervención abonda para conseguir que o sexismo e o androcentrismo desaparezan das definicións dos dicionarios. De feito, no corpo do artigo lexicográfico hai moitas referencias ás persoas que están feitas case todas en masculino¹⁵:

Dicionario de galego (2008):

bailarín, -na

2 Bailador profesional ou afeccionado.

balbucido

2 m PSIC Forma imperfecta e vacilante de falar propia dos nenos.

balbucir

2 v t Falar ou pronunciar dunha forma imperfecta ou vacilante, especialmente o meniño cando aprende a falar.

balote

2 m XOGO Bóla feita de estopa ou papel coa que enredan os rapaces, disparándoa por un canto de cana ou polo oco dunha póla de sabugueiro.

¹⁵ No *Dicionario de galego* (2008) achamos dous exemplos en que a redacción tende claramente ó uso non sexista:

bisavó, bisavoa

1 Pai ou nai do seu avó ou da súa avoa, respecto dunha persoa.

2 m Parella de bisavó e bisavoa.

bisneto -ta

Fillo ou filla do seu neto ou neta, respecto dunha persoa.

Nestas mesma entradas os dicionarios de Xerais analizados empregan o masculino xenérico. Na entrada *bisneto, -a* pasouse do «fillo dun neto» do 2000 a un «fillo dun neto ou dunha neta» no 2009, que segue sen corrixir plenamente o androcentrismo.

Dicionario Xerais da lingua (2006)

babeiro (de *baba*) *s.m.* Peza de tea ou lenzo que se lles coloca ós nenos sobre o peito suxeita ó pescozo por una cinta para evitar que se ensucien ó comer ou ó babarse; babadeiro.

baloncesto (de *balón* + *cesto*) *s.m.* Deporte de equipo no que se enfrontan dous conxuntos de cinco xogadores tratando de introduci-lo balón coa man na canastra contraria.

banca (de *banco*) *s.f.* **3. p.ext.** O conxunto dos banqueiros (*os intereses da banca*). **4.** Diñeiro apostado en certos xogos de salón que está sobre a mesa e que manipula o responsable do xogo para pagar ós xogadores (*hai corenta mil pesetas de banca*).

Nalgún caso dentro dunha mesma entrada pode coincidir o uso androncéntrico con outro que non o é:

Dicionario de galego (2008):

²balseiro -ra

1 Persoa que conduce unha balsa.

2 Cidadán cubano que abandona a illa caribeña en embarcacións rudimentarias.

brazo

ANAT

1 Cada unha das dúas extremidades torácicas do ser humano.

2 Parte comprendida entre o ombreiro e a man.

3 Parte de cada extremidade torácica do home comprendida entre o cóbado e o ombreiro (en oposición ao antebrazo).

Dicionario Xerais da lingua (2006)

bancada (de *banco*) *s.f.* **1.** Nas embarcacións pequenas, táboa que serve de asento ós remeiros colocados de couso a arca; banco. **3. p.ext.** Xente que nun momento dado ocupa un banco.

bimbastro (de *guindastre*) *s.m.* **2.** Asento suspendido no aire por medio de dúas cordas, cadeas ou barras ríxidas penduradas dunha barra horizontal ou dunha póla, que se emprega como diversión polos nenos e rapaces facéndoo mover de diante cara a atrás; arrandeeira, bambán, carriola, randeeira. **4. fig.** Persoa alta e delgada.

Cómpre tamén sinalar que este procedemento entra en moitos casos en contradición coa xeneralización da alternancia de xénero nas entradas que o permiten:

Diccionario de galego (2008):

braceiro -ra

- 1 Traballador que realiza labores agrícolas a xornal.
- 2 Persoa que ofrece o brazo a alguén para servirle de apoio.

Gran diccionario Xerais da lingua (2009)

BODEGUEIRO -A [boðe`ɣejɾo -a] *adx.* e s. **1.** Persoa que posúe unha bodega ou que está ó cargo dela; adegueiro. **2.** Caseteiro, labrego que habita nun bodego e non posúe terras nin gando de seu. **ETIM** de *bodega*.

3. Conclusións

Dos aspectos comentados nesta intervención pódense tirar as seguintes conclusións:

- a) Hai unha clara tendencia dos equipos redactores dos dicionarios para darlle visibilidade ás mulleres coa expresión da dualidade xenérica nos nomes que o permiten.
- b) As palabras que non teñen variación xenérica adoitan caracterizarse como substantivos sen adscrición, mais aínda hai moitos casos en que se categorizan como formas masculinas aquelas que tamén se poden aplicar ás mulleres.
- c) A tendencia da fala a feminizar nomes non é recollida convenientemente polos dicionarios.
- d) Cando a forma feminina dun nome dual se individualiza como lema non sempre se define do mesmo xeito có seu par masculino.
- e) O uso do xenérico masculino, especialmente o de *home* para abranguer tamén á muller, está en decadencia, pero segue sen modificarse a tendencia noutras palabras.
- f) Os exemplos incluídos nas obras examinadas seguen a ter nunha esmagadora maioría protagonista masculina e potencian a invisibilidade feminina.

Eulàlia Lledó no ano 1996 (Lledó, 1996: 151) concluía así un artigo titulado «Reflexiones sobre el sexismo y el androcentrismo»:

Al principio de este artículo proponía hacer un alto en el camino y mirar atrás, espero que se haya podido ver con claridad parte del trecho andado, espero que se haya puesto de manifiesto que la lengua, espejo de la realidad, fiel herramienta de comunicación, refleja el sexismo producto de la mente de la o del hablante. Espero también haber mostrado cómo el androcentrismo tiñe la lengua y conforma unos determinados usos lingüísticos, concretamente y básicamente a partir de los dos usos lingüísticos que he descrito en este artículo, usos, como hemos visto, modificables. Finalmente, espero que esta mirada retrospectiva, haya mostrado algunos pasos, a veces pequeños pasos, en el constante avance del día a día, en ocasiones cansado pero siempre cambiante y productivo; también que esta larga andadura nos permita atisbar algunos senderos y atajos del futuro, caminos y atajos que nos permitirán transitar hacia un habla más justa, menos discriminatoria y más libre de prejuicios.

Á vista do expresado aquí, coido que, efectivamente, se leva moito camiño andado, sobre todo no relativo ó posicionamento contrario ó sexismo e ó androcentrismo dos equipos redactores do dicionarios. Unha mágoa que este convencemento non se amose dun xeito máis claro no resultado final do seu labor. Estou convencida de que continuando nesta liña de traballo non tardaremos en atopar dicionarios libres de redaccións discriminatorias para a muller.

4. Coda

Cando o Servizo de Normalización da Universidade da Coruña me convidou a participar nas VI Xornadas sobre Lingua e Usos co lema «Lingua e Xénero» aceptei con entusiasmo. Considereino unha magnífica oportunidade de comprobar como se pasara da teoría á práctica en obras, os dicionarios de Edicións Xerais, dos que son coautora. Unha vez comezada a investigación o entusiasmo virose desacougo e, finalmente, desilusión. Por iso, se o título da conferencia tivese que recoller o meu estado de ánimo, este non sería o que aparece no cabezal, senón estoutro: «Tribulacións dunha dicionarista feminista que forma parte dun equipo redactor de dicionarios que, aínda sendo paritario e tomar como unha das súas ideas-guieiro a eliminación do sexismo, ve como a tradición, a herdanza e a ideoloxía dominante se impuxo inexorablemente sobre o resultado final do seu traballo».

5. Bibliografía

Álvarez, R. / Xove, X. (2002): *Gramática da lingua galega* (Vigo: Xerais).

Dicionario de galego (2008): www.digalego.com.

Dicionario Xerais da lingua (2006⁴) = Carballeira Anllo, X. M. (coord.) (2006): *Dicionario Xerais da lingua* (Vigo: Xerais).

Fariña Busto, M. J. *et al.* (coord.) (2007): *O reto da igualdade. Feminismo, xénero, universidade* (Vigo: Universidade de Vigo).

Freixeiro Mato, X. R. (2001): *Manual de gramática galega* (Vigo: A Nosa Terra).

Gran dicionario Xerais da lingua (2000) = Carballeira Anllo, X. M. (coord.) (2000): *Gran dicionario Xerais da lingua* (Vigo: Xerais).

Gran dicionario Xerais da lingua (2009) = Carballeira Anllo, X. M. (coord.) (2009): *Gran dicionario Xerais da lingua* (Vigo: Xerais).

Grupo NOMBRA (1998): *Lo femenino y lo masculino en el Diccionario de la Lengua de la Real Academia Española* (Madrid: Instituto da Muller).

Iriarte Sanromán, A. (2001): *A unidade lexicográfica. Palavras, colocaçoes, frasesmas, pragmatemas* (Braga: Centro de Estudos Humanísticos. Universidade do Minho).

Lledó, E. (1992): *El sexismo y el androcentrismo en la lengua: análisis y propuestas de cambio* (Barcelona: Instituto de Ciencias da Educación-Universidade Autónoma de Barcelona).

— (1996): «Reflexiones sobre el sexismo y el androcentrismo. Sus repercusiones en la lengua», en Marco (1996a:137-151).

Marco López, A. (ed.) (1996a): *Estudios sobre mujer, lengua y literatura* (Las Palmas/Santiago de Compostela: Universidad de Las Palmas de Gran Canaria/Universidade de Santiago de Compostela).

— (1996b): «Esteretipos de género en el Diccionario de la Lengua Española», en Marco López, A. (ed.) (1996a):187-211.

— (2003): «Lenguaje, sexismo y educación», en Sancho, M. I. *et al.* (ed.) (2003): *Lengua, literatura y mujer*: 11-29 (Xaén: Universidade).

— (2007): «Por un uso non discriminatorio da linguaxe», en Fariña Busto, M. J. (2007) *op. cit.*: 123-140.

Santamarina Fernández, A. (ed.) (2003): *Diccionario de diccionarios. Versión 3* (A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza).

Sancho, M. I. *et al.* (ed.) (2003): *Lengua, literatura y mujer* (Xaén: Universidade).

VOLGa (2004) = González, M. / Santamarina, A. (coord.): *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (A Coruña: Real Academia Galega/Instituto da Lingua Galega).